

Kitekintés

Baba-batyu

Gyermekszállítás a különböző kultúrákban

(Néprajzi kiállítás – szociális munkás szempontból)

Ki ne látott volna már olyan „hoppá”-ban ülő gyermeket, akit „gondos” szülője ahelyett, hogy arccal maga felé fordított volna, merő jószándékból a „világ felé nézve” helyezte el az ülőkében, nyilvánvalóan félreértve, hogy a „hoppá” milyen életkori szükségletet elégít ki. Az emberi viselkedés társadalmi meghatározottsága érhető tetten ebben a nyilvánvaló félreértésben, hiszen az ilyen szülő, bár feltehetően felismerte a szülő-gyermek testközeli kapcsolat jelentőségét, de szocializációjából valószínűleg hiányzik e kapcsolat funkciójának ismerete. E félreértés egyáltalában nem véletlen, hiszen a nyugati kultúrákban korántsem volt mindig világos és egyértelmű társadalmi elvárás az anyák és csecsemők állandó testközeli kapcsolata. Az ötvenes évektől kezdve újra feléledő divatként terjedtek el a legkülönfélébb „hoppá” típusú csecsemőülőkék az anyukák, sőt néha az apukák nyakában. E csecsemőhordozó eszközök magyar megnevezése (hoppá) helyett a „baba-batyu” kifejezést ajánlom, remélve, hogy cikkem végére az olvasó számára is világos lesz, miért.

A táplálék és a biztonságot jelentő anyai kapcsolat a csecsemő legelső és legalapvetőbb igénye. Ezen elemi szükségletek kielégítésének formája és mértéke viszont már kultúránként különböző. Van olyan kultúra, ahol a csecsemők akkor kapnak enni, amikor csak kéri, de van olyan is, ahol meg kell várniuk azt, hogy „elérkezzen a táplálkozás ideje”. Van olyan kultúrkör, ahol az újszülötteket azonnal elválasztják az anyjuktól (mint pl. a legtöbb magyar kórházban még ma is, vagy a klasszikus kibucban), de van olyan is, ahol az anyák az első pillanattól kezdve állandóan magukon hordják gyermekeiket. Mózeskosárban, kendőben, hordozható bölcsőben, vagy babakocsiban. Az „édes teher” hordásának módja, ideje, eszköze, oka, célja kultúránként változó, hiszen mindez a gyermekgondozás kultúrafüggő része.

Az Amszterdami Trópusi Múzeum a „Család éve” nemzetközi programjai keretében e – profilja szerint – antropológiai kérdéssről rendezett kiállítással a látogató családok gyermekgondozási szokásait kívánta befolyásolni. S hogy ez sikerült, az mutatja, hogy a szülők a kiállítás részeként megszervezett gyermekgondozási bemutatón valóban kipróbálják a különböző kultúrákban elterjedt gyermekszállító kendőket, és a bemutató végén meg is vásárolják az általuk legmegfelelőbbnek ítéltet. Soha rosszabb divatot, soha rosszabb üzleti fogást ennél!

S ezen a ponton szólalt meg bennem a szociális munkás. Elképzelttem ugyanis hazai kiállítás-szervezési és -lebonyolítási gyakorlatunkat, amely mindent a maga egyértelmű, tradicionális helyén mutat be: a néprajzi anyagok esztétikai értelemben kápráztatják el a látogatókat; a kiállított tárgyak fogdosása szigorúan tilos; és a termeket valami fura archaikus hangulat lengi be, hiszen a tárlók a látogatók személyes életét alig érintő, távoli és idegen világról tudósítanak.

Ezzel szemben a modern antropológiai bemutatók „hasznosulni” akarnak. A látogatók viselkedését szeretnék befolyásolni. A különféle szaktudományok hétköznapi

alkalmazhatóságát keresik, és erre hívják fel a látogatók figyelmét. Számukra a látogatók fontosabbak a bemutatott tárgyaknál. Nos ezt éreztem az amszterdami kiállításon is, és ezért tartom figyelemreméltónak azt a szakmai eredményt, amely a „Család éve” koncepciójába illeszkedő kiállításon tárgyiasult.

Bár roppant szórakoztató végignézni a baba-batyukat díszítő – a szemmel veréstől és más ördögi praktikáktól óvó – varázsábrákat, vagy azokat a leleményes technikai megoldásokat, amelyeket a különböző kultúrákban kitaláltak annak érdekében, hogy a még nem szobatiszta gyerekek ne az őket hátukon/hasukon/derekekön hordó édesanyjukat piszkítsák be, de a látogatók számára akkor kezd el igazán fontossá válni a kiállítás, amikor a néprajzi anyagot az alábbi kijelentés összegzi:

Azok a gyerekek, akiket édesanyjuk rendszeresen a saját testén hord, egyrészt feleannyit sírnak, mint a bölcsőben nevelkedők; másrészt fél-, egy évvel korábban lesznek szobatiszták; harmadrészt gyorsabban fejlődnek.

Ennyi „előny” már bőven elég a látogatóknak ahhoz, hogy ne azt a következtetést vonják le az utolsó teremben, hogy „jé, milyen érdekesek is ezek a távoli világok”, hanem azt, hogy „miért ne próbálnánk meg mi magunk is úgy hordani gyermekeinket, ahogy az már más földrészekén jól bevált?”

Nos, az a (vásárlásra és szokásváltoztatásra ösztönző) indirekt befolyásolási mód, hogy a kiállítás egyetlen tablója sem mondja ki a látogatók helyett az utóbbi mondatot, mégis ez fogalmazódik meg, mint legfontosabb „üzenet” – a szociális munkás gyakorlat szempontjából sem minden tanulság nélküli. A látogatók személyes „megérintése” tehát a kiállítás igazi erénye.

Az állatok közül számtalan emlős cipeli magával kicsinyét, feltehetően azért, mert alacsony proteintartalmú tejére szabályos rendszerességgel és meglehetősen sűrű időközönként van szüksége utódainak. Vajon ugyanezen ok miatt alakult ki az embernél is, mint főemlősnél, a gyermekhordozás gyakorlata? Részben igen, másrészt viszont azért, mert a táplálék megszerzéséhez szabadon gyűjtögető kézre volt szükség. S míg a kismajmok még hosszú szőrű anyjukba kapaszkodhattak, a törzsfajlás során a kapaszkodó mancs elkorcsosult, és a hosszú szőr is eltűnt. Az ember számára tehát nem maradt más, mint e hátrányait kompenzáló eszközök készítése. Így már az ember-édesanya is egyszerre tudott munkát végezni, és a munka szünetében csecsemőjét ölbe venni, gondozni, szoptatni.

Az első baba-batyuk feltehetően állatbőrökből, vagy fakérgéből készültek. Az eltérő éghajlati viszonyokhoz igazodva az eszkimók bélelt, meleg főkabór eszközében rafinált „ereszcsatorna” teszi lehetővé, hogy a csöppségek „bent menjenek ki”. A szellős, távolkeleti vászonkendőbe pedig azért nem kerül sose piszok, mert alul-középen állandóan nyitott. A déli nap hevétől pedig ernyő védi a kicsiket.

A baba-batyú díszítései is sokat elárulnak a szülők társadalmi helyzetéről, vallásos meggyőződéséről. Egy ritka mélytengeri csiga háza, vagy a déltengerek drágagyöngyeivel kivert kendő gazdagságról árulkodik. Borneóban a banánlevélbe sodort étel vagy egy tigrisfog az ártó szellemek elleni védelmet szolgálja. Kínában a denevér a gazdagság és a boldogság jelképe, a lótuszvirág pedig a megbízhatóságot és az erkölcsi tisztaságot jelképezi. Az ártó démonokat harangok és csengettyűk üzték el, mert ha a szörny meglátta saját torzképét a harang görbe tükrében – elmenekült rémületében. (Ugyan ki gondol minderre, amikor egy hímzett kínai köntöst vásárol?) Megint másutt kagylóval védekeztek a meddőség ellen. Átlós kereszttel a balesetektől és más szerencsétlenségektől védték a gyermeket és az anyát. Kamerunban, Tanzániában és Szenegálban azért szállították állat – főleg antilop –bőrben a csecsemőket, mert mélyen hittek abban, hogy az energikus állat jó tulajdonságai átáramlanak

az újszülöttekre is. Kenyében az a hiedelem élt, hogy az újszülött lelke még nincs jól „rögzítve” a testéhez, és ha lelke „elszál”, akkor meghal a gyermek teste is. Ezért kötözték rá a gyerekhordozó kosárra az összeszáradt köldökzsinórt. Hasonló képzet élt az arapahó indiánokban is, ahol a köldökzsinórt tartó gyémánt alakú tokot díszítő ábrák az embert egész életében – sátorra festve, ruhára varrva:– végigkísérték.

Mint minden emberi viselkedési forrná, a gyermekhordozás is társadalomfüggő. Thaiföldön a nagymamák készítik a díszes hordkendőt, ezzel is jelképezve a generációk egymásra utaltságát. A puebló indiánok körében a hordozható bölcső szent tárgy. Rovások jelzik, hogy hány gyereket szolgált ki a családban. Tragikus praktikuma e bölcsőnek, hogy a magas csecsemőhalandóság miatt sokszor koporsónak is használták. A kistestvérét anyai felelősséggel cipelő idősebb lánytestvér meglehetősen ritka látvány a nyugati világban. Nyugaton a gyerekek tovább maradnak gyerekek. (Divatszociológusok a megmondhatóinak, hogy napjaink piros nadrágtartós, világoskék kockás nadrágos és bazsarózsaszín szoknyás nyugdíjas amerikai turistáinak öltözködése milyen mértékben adódik a „megöregedni tilos” társadalmi normájának kényszeréből.)

A bepólyázás szokása 'Európa, Észak-Amerika és Közép-Ázsia népeinél terjedt el. A szakértők szerint a bepólyázott gyermekek többet és nyugodtabban alszanak. A hordozható bölcsőből sokszor még a táplálás idejére sem vették ki a kicsinyeket. A bölcsőbe szorított gyerek koponyáját satuként – ideálisnak tartott formára – torzító „szerkezeteket” is épített a „találékony” emberi elme. (Milyen keskeny a szépség-építés és az emberkínzás közötti mezsgye!) Ehhez képest összemérhetetlenül szabadabbak a rendszeresen testen hordott gyermekek, amit gyors növekedésük azonnal jelez is. Az így szükségszerűen intenzívebben gondozott gyereket általában nem szabályos időközökben, hanem saját igényeik szerint etették. (Lám, nincs új a nap alatt!) Szobatisztaságra szoktatásuk is magától értetődőbb volt, hiszen anyjuk testére simuló lábuk feszülése jó előre jelezte „szükségüket”. Ekkor gyorsan a földre helyezték őket, ahol már nyugodtan tehettek, amit csak akartak, így a gyerekek nagyon korán megtanulták tudatosan jelezni szükségüket. A pólyát Grönlandban szárított moha helyettesítette. Afganisztánban és sok más helyen a pólyából egy leleményes „ereszcsatorna” vezette ki a baba-batyu nyílásán át a baba ürülékét.

A Földön a családok háromnegyedében az asszonyok is dolgoznak, ám kultúránként eltérő a női munka tartalma, és ehhez igazodik a gyermekgondozás is. A távolkeleti rizsföldeken együtt dolgoznak férfiak és nők, a kicsik pedig a mindig görnyedt hátú a-nyákon „fekszenek”. Indonéziában főleg a ház körüli munkáknál és vásároláskor viszik magukkal a kicsiket. Az arab nők nem dolgoznak a határban, ők csupán a kiskertben és otthon hordják magukon csecsemőiket. A mezőgazdaságot felváltó ipar igényei miatt a munka és a gyermekgondozás elvált egymástól. A nyugati kultúrákban a szülői gondozást fizetett szolgáltatásokkal helyettesítették. A szülőgyerek testi kapcsolatra a bölcsődéig oda-vissza út marad, a bevásárlás és némi szabadidő.

No és vajon mi a helyzet Hollandiában, a kiállítás helyszínén?

A holland szakértők szerint a holland átlagpolgár hagyományosan keveset törődött gyermekével. A tehetősebbek szoptatós vagy szárazdadák gondjaira bízták újszülötteiket. Már a XVII., XVIII. századból származó emlékek is arra utalnak, hogy a dolgozó nők a mai bölcsődék elődjének tekinthető intézményekbe vitték gyermekeiket, ha a saját családjukban, vagy szomszédságukban a gyermek őrzését, gondozását nem tudták megoldani. A XIX. század gyáripara mellett már nemcsak nappali, de az éjszakai intézményesített gyermekellátás is kialakult. Időről időre buzgó orvosok és moralisták oktatták ki a „tapasztalatlan” anyákat a „helyes” csecsemőszállítás alapelveiről. Mint pl. Dr. Aliebé 1865-ben, aki szerint „a

gyereknek egy nyugodt és biztos pontra van szüksége” és ezért tűzzel-vassal kikelt a csecsemők bárminemű mozgatása ellen. Egészen a harmincas évekig a gyermek ringatása „káros és szükségtelen” volt. Századunk húszas-harmincas éveinek magas munkanélkülisége miatt a nők több időt töltöttek otthon, gyermekeik gondozásával. Az ötvenes évektől kezdve ismét megnőtt a női munkavállalók száma, s ugyanezre az időre tehető a baba-batyuban hordott gyermekek divathullámának lassú elindulása. 1955-ben jelent meg először nyomtatásban az a gondolat, hogy „a sokat síró gyerekek sokat vannak magukra hagyva, és túl kevés személyes kapcsolatuk van az édesanyjukkal”. A kiadvány így fogalmaz: „a nem-nyugati országok lakói állandóan magukkal viszik gyerekeiket, és ezek a csecsemők kevesebbet sírnak...” De még 1972-ben is a „Modern Szülő” című holland újság az egekig dicséri a nagyipar által gyártott gyermekhordozó eszközöket, de csupán a „szabadidő és a nyaralás segédeszközei”-nek tekinti azokat. Ugyanez a magazin a nyolcvanas években már így ír: „Az anya és gyermeke között – az átalvetőben szállítás miatt – kialakuló bensőséges fizikai kapcsolat alapvetően fontos a gyermek fejlődése szempontjából.” A természeti társadalmak gyakorlatát megerősítő tudományos eredmények csak lassan váltak közismertté, hiszen még 1992-ben is csak az alábbiakat írja a Holland Fogyasztók Lapja – maga is elősegítve a bababatyu funkciójának félreértését: „A hordozható ülőke, vagy a baba-batyu igen kényelmes dolog, de hosszú órákig természetesen nem célszerű használni azt.”

A fenti idézitek fényében egyértelmű, hogy az amszterdami kiállítás azért jött létre, hogy keleti, déli és északi társadalmak példáival segítse felismerni a baba-batyu előnyeit.

Gosztonyi Géza